

GEERT MAK

“Europa is een telkens veranderende tovenares”

INTERVIEW DOOR HAN RENARD

Als we hem bellen is schrijver Geert Mak druk bezig de laatste hand te leggen aan *Grote Verwachtingen*, de opvolger van zijn bestseller *In Europa* en de daarop aansluitende TV-serie die vanaf december wordt uitgezonden. ‘Het is spitsuur’, zegt hij aan de telefoon. De volgende dag gaat hij even met vakantie naar Georgië, om op adem te komen. De auteur, die afwisselend woont in zijn prachtige gerenoveerde pastorie in Friesland en in Amsterdam, is een buitengewoon en geliefd waarnemer van onze tijd, die hij tegelijk met het oog van de historicus en dat van de journalist ontleedt.

© Vincent Mentzel

U omschreef zichzelf ooit als een ‘onbehoorlijk gezonde baby’. Wat bedoelde u daarmee?

Geert Mak: Ik was een typisch vredes-en welvaartskind, van de eerste generatie die de oorlog niet had meegemaakt, terwijl de oorlog toch nog elke dag bij ons aan tafel zat. Ik kom uit een predikantengezin. Mijn

vader was dominee in Nederlands-Indië. Mijn moeder, een zus en twee broers hadden in Japanse concentratiekampen gezeten. Mijn vader was geïnterneerd en moest tijdens de Japanse bezetting gedwongen werken aan de beruchte dodenspoorweg in Birma. Ik kwam dan als een nakomertje in dat gezin, vlak na

de oorlog, in het eerste volle vredesjaar. Mijn ouders hadden warempel al die kampen overleefd. Ik was dus ook een soort symbool van herrijzend Nederland. En juist omdat mijn ouders een lang kampverleden hadden, was het bij ons thuis ook een vrijgevochten boel. Mijn moeder was veel ziek, en dus regeerden mijn broers en zussen het huis, en het was eigenlijk ontzettend leuk. (lacht) In een raar gezin heb ik een leuke jeugd gehad.

Veel mensen denken dat u historicus bent, maar u bent rechten gaan studeren?

Mak: Ik ben jurist, inderdaad. Pas later ben ik de journalistiek ingegaan. Geschiedschrijving en journalistiek liggen vrij dicht bij elkaar, en zo ben ik langzamerhand overstapt van de journalistiek naar de geschiedschrijving. Maar ik gebruik altijd journalistieke technieken. *Grote verwachtingen* is ook weer een half-journalistiek en een half-historisch boek geworden. Ik ben aanwezig ergens in dat tussengebied.

Hoe bent u voor de opvolger op *In Europa*, waarin u de eerste twee decennia van de 21e eeuw beschrijft, te werk gegaan?

Mak: Het is net zoals *In Europa* een boek waarin ik in- en uitzoom. Het gaat over hoe het de afgelopen twintig jaar, met al die crisissen rond Oekraïne, de euro, de banken, migratie, met Europa en de Europese Unie verder is gegaan. Ik ga ook weer terug naar mijn oude hoofdpersonen. Aan de ene kant ben ik als historicus bezig met uitzoomen, voor zover dat mogelijk is voor een periode waar je nog middenin zit. Aan de andere kant ben ik heel actief als journalist, als ik weer door Engeland, Duitsland, Hongarije, Polen, Bosnië, Spanje en Griekenland reis en het dagelijkse leven van de mensen beschrijf, op straat of in een vluchtelingenkamp.

De toon van *Grote verwachtingen* is aanzienlijk somberder boek dan die van *In Europa*.

Mak: Onvermijdelijk. *In Europa* eindigt in 1999, op een euforisch moment. De verwachtingen waren heel erg hooggespannen. Oost-Europa zou zich gaan aansluiten bij de Europese Unie, iedereen was opgewonden over de euro, en het was eigenlijk een hele vrolijke stemming, die eeuwwisseling. Dat is veel somberder nu. Dat blijkt ook uit de jaarlijkse bevestigingen

van Eurostat. Europeanen vandaag zijn veel ongeruster dan in 1999. En ik denk dat ze gelijk hebben. In snel tempo worden structuren die veiligheid en zekerheid boden onderuit

getrokken. Met name door het beleid van de huidige Amerikaanse president Donald Trump, maar ook door populisten in eigen land. Het is een veel gevaarlijker tijd dan 20 jaar geleden, omdat de stabiliteit weg is. Mensen voelen zich ook bedreigd door globalisering en door extreme vormen van liberalisme en vrijemarktdenken. Er hangt een sfeer van onzekerheid over het continent. Terwijl mensen het, zeker in Noord-Europa, goed hebben, hoor, en ook wel gelukkig zijn. Maar tegelijk voelen ze zich onveilig.

Welke grote ontwikkelingen van de voorbije twintig jaar hebben volgens de historicus in Geert Mak het lot van Europa bepaald?

Mak: Kijk, de hegemonie van het Westen is eigenlijk al vanaf de jaren 1980 aan het verdwijnen. Maar dat proces gaat steeds sneller. De opkomst van China is de meest spectaculaire ontwikkeling op dat vlak, maar ook op allerlei andere manieren kun je dat zien. Het liberaal-democratische model, dat in de jaren 1980 de toon zette in de wereld, is lang niet zo belangrijk meer. Voor heel veel Afrikaanse landen is het Chinese model

minstens zo interessant. Tegelijk heeft het internet ook ontzettend veel teweeggebracht. De publieke discussie is helemaal veranderd. Het is te vergelijken met de uitvinding van de boekdrukkunst, waarbij ook opeens het volk de macht in handen kreeg die bij de elites hoorde. We leven in een fase leven die lijkt op het begin van de 16e eeuw: die van een paradigmawisseling. Het gedachtegoed waarin we twee eeuwen hebben geleefd komt onder druk te staan. De rationaliteit van de Verlichting, begrippen als waarheid en werkelijkheid, zijn steeds meer onderhevig aan vragen, mede door internet. Het zijn woelige en chaotische tijden. Interessant ook, hoor. Maar vandaar die angst en onzekerheid.

De afgelopen jaren leek Europa synoniem met crisis. Eurocrisis, bankencrisis, vluchtelingen crisis. In die mate dat bij momenten het overleven van de Europese Unie zelf op het spel leek te staan.

Mak: De structuur is toch steviger gebleken dan iedereen dacht. En door alle crisissen die de EU heeft doorstaan, is ze op een aantal terreinen ook steviger geworden. Alleen

blijft de basisconstructie buitengewoon zwak. En dat kan zo niet doorgaan. In die zin ben ik het eens met een aantal Europese leiders die zeggen: we zijn té vaak langs de afgrond gewandeld, we hebben een sprong voorwaarts nodig. De kern van het probleem heeft Europees denker Luuk Van Middelaar goed geformuleerd. De EU is een regelsysteem, zegt hij, dat aan elkaar hangt van compromissen tussen 28 – binnenkort 27 – landen. Maar dat systeem kan in acute situaties heel moeilijk reageren en tot beslissingen komen. Tegelijk is de EU, net zoals China en Amerika, een niet onbelangrijke geopolitieke macht: meer dan een half miljard inwoners en de grootste economie ter wereld. Dan moet je in dat geopolitieke spel kunnen opereren en stevige besluitvormingsprocessen hebben, anders krijgt Europa grote problemen.

Hoe zou je de slagkracht van Europa kunnen vergroten?

Mak: Ik denk dat we af moeten van dat idee van gedwongen eenheid. Een manier kan zijn dat je uitgaat van een kern-Europa, een kopgroep die gewoon verder gaat dan de anderen. Er is in

elk geval meer flexibiliteit nodig. De Brexit is in die zin een gemiste kans. Want het zal nog wel eens gebeuren dat EU-lidstaten eruit willen en toch een band willen houden met de EU zelf. Interessant in dit verband is het pleidooi van de Nederlandse Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid – een onafhankelijke denktank die werkt voor de Nederlandse regering. De WRR pleit voor een Europa dat niet meer gebaseerd is op een geforceerde eenheid en een gemeenschappelijk keurslijf, maar op variatie. Want die geforceerde eenheid leidt ertoe dat de culturele verschillen en eigenschappen op het continent alleen maar worden afgedekt. In de praktijk spelen die verschillen natuurlijk toch op en dat leidt tot enorme spanningen. Dan kan je veel beter gewoon de verschillen onder ogen zien en daar een constructie omheen bouwen. Ik zeg maar wat: Victor Orbán is een corrupte paardendief, maar de Polen hebben echt problemen met immigranten. Dat zit in hun traditie. Erken dat dan ook. Duw ze migranten niet door de strot en vraag in ruil een extra bijdrage aan bijvoorbeeld de grensbewaking. Ik vind dat een zinnig voorstel. Want zoals

de EU nu werkt, dat is op de lange duur niet houdbaar.

Zou je daarmee de populisten ook wind uit de zeilen kunnen nemen?

Mak: Mogelijk. Maar je moet ook toegeven dat populisten jammer genoeg soms ook gewoon gelijk hebben.

U zei ooit in een interview in Knack: het is met populisten als met de Britten, je moet goed naar ze luisteren.

Mak: Inderdaad. Je hoeft het niet met ze eens te zijn, maar je moet heel goed naar ze luisteren omdat ze gevoelens vertegenwoordigen die duidelijk aanwezig zijn. Als het gaat om het uitstoten van minderheden, om het racisme dat je overal ziet, om het opgeklopte nationalisme, dan moet je naar ze luisteren en vervolgens heel hard 'nee, nee, nee' zeggen. Maar je moet wel proberen te begrijpen waar die gevoelens vandaan komen. En waar bijvoorbeeld die behoefte aan eigenheid en nationale identiteit vandaan komt. Dat heeft zeker te maken met demagogen die, zoals bij de Brexit, voortdurend de boel zitten op

te kloppen. Maar het heeft ook te maken met het gegeven dat heel veel mensen het gevoel hebben dat de globalisering en de technologische ontwikkelingen te hard gaan. Ze voelen zich op geen enkele manier meer thuis in hun eigen omgeving. Daar krijgen mensen nostalgische gevoelens van. Nostalgie leidt tot verlangen naar een thuis en naar een land dat in werkelijkheid natuurlijk nooit heeft bestaan. Maar dat verlangen is wel heel sterk en kan heel gevaarlijk zijn. Dus dat moet je serieus nemen. Bij nostalgie hoort ook angst voor de vreemdeling. Maar op sommige plekken in Europa, met name in de grote steden, zit natuurlijk een overdaad aan migranten, en dat is wel degelijk een probleem.

Het Europees migratiebeleid is mislukt.

Mak: Absoluut, ondanks alle mooie verhalen en goede bedoelingen. Er was een systeem bedacht om migranten onder heel Europa te distribueren, een relatief kleine groep van 160.000 mensen. Maar zelfs dat begin van een Europees immigratiebeleid is volstrekt mislukt. Dat is heel tragisch. Eigenlijk kan Europa voorlopig de problemen alleen maar een

plaats geven door iedereen zoveel mogelijk te laten weggroten in kampen of tegen te houden in erbarmelijke omstandigheden in Libië of Turkije. In elk geval door de opvang van migranten te verplaatsen naar de buitengrenzen van Europa of zelfs daar overheen en verder zo hard mogelijk weg te kijken. Het is een morele schande. Want in theorie moeten die paar 100.000 migranten per jaar in dat enorme Europa, met zijn 508 miljoen inwoners, makkelijk op te vangen zijn. Dat laat zien dat er iets helemaal mis is en dat Europa niet in staat is tot politiek handelen.

In zijn roman *Grand Hotel Europa* betoogt schrijver Ilja Leonard Pfeijffer dat Europa alleen nog een toekomst heeft als toeristisch recreatiegebied voor de rest van de wereld.

Mak: Kijk, je kunt je als Europa zo gaan gedragen. Dan is het hier misschien nog een poosje prettig wonen, maar daarna wordt Europa toch een veel te lekkere brok voor andere machten en wordt het gewoon overgenomen. En dan is het ook helemaal niet meer zo gezellig in dat deftige, chique Brusselse pand van die aardige oude dame, genaamd

Europa. Europa zal moeten leren te opereren als een geopolitieke macht, bijvoorbeeld om de organisaties en verdragen in de wereld die stabiliteit geven, te verdedigen. Europa heeft ook als geen ander ervaring met het opzetten

van allerlei instituties die het klimaat moeten gaan regelen. Europa heeft enorme invloed op economisch gebied, de zogenaamde soft power is gigantisch. Maar Europa zal ook zijn militaire macht heel erg moeten

reorganiseren en versterken. Want de NATO is onder leiding van het huidige Amerika absoluut onbetrouwbaar geworden. Europa zal zich dus weer eens moeten omvormen, als de telkens veranderende tovenaars die Europa ook is. •

BIO

- › Geboren in Vlaardingen in 1946.
- › Studeerde staatsrecht en sociologie van het recht in Amsterdam.
- › Doceerde staats- en vreemdelingenrecht aan de Universiteit Utrecht.
- › Van 1975 tot 1985 was hij redacteur van de Groene Amsterdammer. Daarna was hij verbonden aan NRC Handelsblad en buitenlandredacteur van VPRO-radio
- › In de jaren 1990 werd hij full time schrijver. Hij schreef goed onthaalde en veel gelezen boeken zoals *De Eeuw van mijn Vader*, over het gezin waaruit hij komt.
- › In 1999 reisde hij voor NRC Handelsblad twaalf maanden door Europa en publiceerde elke dag een notitie op de voorpagina van de krant. Die notities vormden de basis voor het boek *In Europa*, dat ook buiten Nederland en België een enorm succes was en dat door de VPRO werd verfilmd.
- › Dit najaar verscheen de opvolger: *Grote Verwachtingen, In Europa 1999-2019*.
- › Mak kreeg vele prijzen, eredoctoraten en bekroningen. Hij werd in Nederland tweemaal tot historicus van het jaar gekozen, de Franse regering benoemde hem tot ridder in het Légion d'Honneur, en hij ontving de Comeniusprijs voor toegankelijke geschiedschrijving. •

